

Research Paper

Explaining the Geographical Dimensions of The Influence of the Sovereignty of the Will In the Monopoly of the Proofs Of the Claim

Mohammad Reza Abri¹, Firooz Ahmadi^{*2}, Hengameh Ghazanfari³

1. PhD student of private law department, Khorramabad Branch, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran.
2. Assistant professor of private law department, Khorramabad Branch, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran.
3. Assistant professor of private law department, Khorramabad Branch, Islamic Azad University, Khorramabad, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 251-264

Use your device to scan and read
the article online

Keywords: *Voluntary
Evidence, Imposed
Evidence, Sovereignty Of
The Will, Restriction Of
Evidence. .*

Abstract

The influence of the sovereignty of the will of the litigants on the one hand and the authority of the judge on the other hand has many effects on the proceedings in the legal courts. Civil proceedings include different sections and stages; One of the stages of civil proceedings is the stage of evaluation of evidence by the judge. At this stage, the judge deals with the judicial administration of the reasons presented by the litigants. Producing evidence is the right and duty of litigants, and judicial administration of evidence is the authority and duty of the judge. The judge, in the capacity of the evidence department, at the beginning of the formalities of presenting the evidence, then evaluates the quantity and quality of the evidence and their probative power. A significant issue that is raised at this stage of the proceedings is the validity of the agreement on the possibility of proving the claim with the reason agreed by the parties to the lawsuit or the impossibility of proving the claim with the reason that the litigants have agreed on the inability to prove the claim with that reason. In order to find the answer to this problem, it is important to identify the evidence system in civil proceedings, as well as whether the number of evidence is mandatory or optional. The research method in this article is descriptive-analytical and the results of the research are positive that the agreement regarding the exclusivity of evidence in the

Citation: Abri, M R., A., Ahmadi, F., & Ghazanfari, H. (2024). **Explaining the Geographical Dimensions of The Influence of the Sovereignty of the Will In the Monopoly of the Proofs Of the Claim**, *Geography(Regional Planning)*, 14(54), 251-264.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2023.325794.3531

DOR:

* **Corresponding author:** Firooz Ahmadi, **Email:** firoz.ahmady@gmail.com

Extended Abstract

Introduction

In civil litigation, reaching the stage of proof to substantiate claims requires presenting comprehensive evidence to the court. The essence of proof in legal proceedings lies in providing valid evidence that meets procedural requirements. Failure to do so, even if the claimant is just, can result in the dismissal of non-financial claims or a judgment against in financial matters. The autonomy of claimants in managing evidence up to a certain point underscores their right determination in litigation. However, judicial discretion remains pivotal within the confines of legal statutes. Legal proceedings encompass both formal and substantive aspects, ensuring adherence to procedural rules during evidence submission. The court's jurisdiction is strictly defined by the plaintiff's petition, limiting modifications to the lawsuit's framework per Article 98 of the Civil Procedure Law. Moreover, procedural formalities dictate timely and regulated handling of all matters, including evidence submission, within the designated legal framework.

Methodology

In this article, the research method explores the geographical dimensions of how the sovereignty of will impacts the monopoly of evidence in proving claims. Initially, we introduce the concepts of sovereignty of will and the monopoly of evidence in civil law. Subsequently, we analyze geographical data and review previous studies to examine how this principle influences judicial processes across various geographic locations. Utilizing content analysis and case studies of judicial cases helps elaborate on these effects. Ultimately, based on conducted research and gathered data, the article presents results and conclusions regarding the impact of geographical dimensions of the sovereignty of will on the monopoly of evidence.

Results and Discussion

In Iran, evidence rules are flexible, allowing parties to agree on excluding certain proofs ("adl-e takhyiri"). However, exceptions like "adl-e tahmili" exist where evidence can't be

waived, as in admissions under Article 202 of the Civil Procedure Rules. Admissions are compelling unless rebutted under Article 1272 of the Civil Code. Official documents, crucial in legal disputes, enjoy high credibility, as per registration laws (Articles 22 and 73), binding courts even against third parties. Contracts affect only parties directly involved (Article 219), while the validity of documents against third parties relies on specific legal provisions (Article 1305). Thus, courts mandate acceptance based on document details, ensuring fair legal outcomes. The agreement on the exclusivity of the evidence is not valid and valid in the healthy conditions of proving the claim, such as maturity, reason, and non-denial; In general, compromise is not possible against the health conditions of the evidence. For example, in the case of witnesses' testimony, the unity of the testimony and the certainty of the official document, it is not correct to agree on the exclusiveness of the evidence to prove the claim. Therefore, the agreement of the parties on the conditions of evidence to prove the claim in a positive or negative way is not valid. The use of evidence in legal proceedings to prove various issues has legal consequences. Agreeing on the exclusivity of a reason can indirectly result in nullifying its primary effect. However, without agreeing on the exclusivity of a reason, it's impossible to nullify its primary effect. The incidental effects of reasons are also valid, such as the certainty of a court's judgment based on a confession. Nonetheless, agreeing on the exclusivity or incidental effects of reasons is non-negotiable and always remains subsidiary and intrinsic to the reason itself.

Conclusion

In the Iranian legal system, the rules of evidence are considered mixed, allowing flexibility in proving claims. Substantive proof with specific justifications or impossibility thereof is required in certain cases, while in others, there's no strict obligation. These rules are primarily discussed in substantive and procedural laws (Civil Code and Rules of Civil Procedure of General and Revolutionary Courts), falling under private law and subject to voluntary modification unless related to public order. The agreement on evidence exclusivity may

be positive or negative and is valid when parties tacitly agree, as seen in most contracts where parties waive the formal registration of documents. Article 959 of the Civil Code states evidence rights are revocable until enforceable. Despite legal requirements, limiting evidence is not mandatory, except

when parties waive their right to file lawsuits under specific conditions, as per Article 199 of the Rules of Civil Procedure of General and Revolutionary Courts. Thus, evidence rules are inherently modifiable based on legal provisions and voluntary agreements.

References

1. Ahmadi, F., & Ghazanfari, H. (2008). Legal Nature of Pre-Sale of Apartments and Its Official Registration Solutions. *Legal Research Journal*, 14(2), 110-126. [In Persian]
2. Al-Jubai Al-Ameli, Z. (2011). *Al-Rawdah Al-Bahiyyah fi Sharh Al-Lum'ah Al-Dimashqiyyah*, 8th ed. Tehran: Moj Publications. [In Persian]
3. Ashoori, M. (2009). *Criminal Procedure Law*, Volume Two, 10th ed. Tehran: Samt Publications. [In Persian]
4. Azimi, M. (2002). *Evidence of Proving Claims*, 3rd ed. Tehran: Kasra Publications. [In Persian]
5. Bozorgmehr, A. A., & Mehrani, G. (2016). *Reforms in French Law of Obligations*, 1st ed. Tehran: University of Justice Publications. [In Persian]
6. Dibafar, S., Shahbazinia, M., & Nahreini, F. (2020). The Law Governing Evidence in Private International Law. *Comparative Law Research Journal*, 24(3), 98-111. [In Persian]
7. Elliot, C., & Vernon, C. (2008). Translation by Saffar Bigzadeh, *System of French Law*, 1st ed. Tehran: Samt Publications. [In Persian]
8. Jafari Langroudi, M. J. (2008). *Legal Terminology*, 20th ed. Tehran: Ganj-e Danesh Publications. [In Persian]
9. Jafari Langroudi, M. J. (2008). *New Approach in General Introduction to Legal Science*, 1st ed. Tehran: Ganj-e Danesh Publications. [In Persian]
10. Jafari Langroudi, M. J. (2014). *General Introduction to Legal Science*, 12th ed. Tehran: Ganj-e Danesh Publications. [In Persian]
11. Karimi, A., Taqizadeh, E., & Mokhtari, R. (2012). Comparative study of the effect of civil evidence evaluation on jurisprudence and substantive law. *Comparative Law Research*, 16(4), 11-35. [In Persian]
12. Karimi, A., Taqizadeh, E., & Mokhtari, R. (2012). Principles governing the judicial evaluation of general conditions of civil evidence. *Scientific-Research Journal of Civil Law Knowledge*, 3(2), 20-41. [In Persian]
13. Katouzian, N. (2009). *General Rules of Contracts*, Volume One, 8th ed. Tehran: Sherkat-e Sahami Enteshar. [In Persian]
14. Katouzian, N. (2016). *Proof and Evidence*, Volume One, 9th ed. Tehran: Mizan Publishers. [In Persian]
15. Katouzian, N. (2016). *Proof and Evidence*, Volume Two, 8th ed. Tehran: Mizan Publishers. [In Persian]
16. Kousha, J., Langlade, J., & Le Boeuf, D. (2012). *French Civil Procedure Code*, 1st ed. Tehran: Dadgostar Publications. [In Persian]
17. Mohseni, H. (2010). *Management of civil litigation flow*, 1st ed. Tehran: Sherkat-e Sahami Enteshar. [In Persian]
18. Mohseni, H. (2014). *French Civil Procedure Code*, 3rd ed. Tehran: Sherkat-e Sahami Enteshar. [In Persian]
19. Moqaddam Pour, R., & Agha, E. (2019). Reasons for proving civil claims in Iranian law with a comparative study of Egyptian and French laws. *Quarterly Journal of Iranian and International Comparative Law Research*, 12(44), 70-84. [In Persian]
20. Pour-ostad, M. (2008). Principle of Sovereignty of Civil Plaintiffs. *Law Quarterly Journal*, 38(3), 40-51. [In Persian]
21. Sadrzadeh, A. (1979). Investigating Judge and His Role in Civil Proceedings. *Faculty of Law and Political Science*, 3(1), 21-40. [In Persian]
22. Salimi, M. (2015). The Acquisition of Evidence in Imamia Law and French Law. *Foundations of Islamic Jurisprudence*, 8(15), 88-100. [In Persian]
23. Shams, A. (2008). *Civil Procedure Code*, Volume One, 19th ed. Tehran: Drak Publications. [In Persian]

- 24.**Shams, A. (2010). Evidence of Proving Claims, 8th ed. Tehran: Drak Publications. [In Persian]
- 25.**Shams, A. (2016). Civil Procedure Code, Volume Two, 34th ed. Tehran: Drak Publications. [In Persian]
- 26.**Voegelin, R. (2014). A concise and useful philosophy of law, translated by Ansari, B., 4th ed. Tehran: Jangal Publications. [In Persian]

مقاله پژوهشی

تبیین ابعاد جغرافیایی تأثیر حاکمیت اراده بر انحصار ادله اثبات دعوی

محمد رضا ابری: دانشجوی دکتری گروه حقوق خصوصی، واحد خرم آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم آباد، ایران.

فیروز احمدی*: استادیار گروه حقوق خصوصی، واحد خرم آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم آباد، ایران.

هنگامه غضنفری: استادیار گروه حقوق خصوصی، واحد خرم آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم آباد، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>شماره صفحات: ۲۴۴-۲۵۱</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> 	<p>تأثیر حاکمیت اراده طرفین دعوی از یک سو و اختیارات دادرسی از سوی دیگر واجد آثار متعددی در روند رسیدگی‌ها در دادگاه‌های حقوقی است. دادرسی مدنی شامل مقاطع و مراحل مختلفی است؛ یکی از مقاطع دادرسی مدنی مقطع سنجش ادله وسیله دادرسی است. در این مقطع، دادرسی به اداره قضایی دلایل اقامه شده وسیله اصحاب دعوی می‌پردازد. اقامه دلیل، حق و تکلیف اصحاب دعواست و اداره قضایی ادله اختیار و تکلیف دادرسی است. دادرسی، در مقام اداره دلایل در بدو امر تشریفات اقامه دلیل و سپس کمیت و کیفیت دلایل و توان اثباتی آن‌ها را مورد سنجش قرار می‌دهد. مسئله قابل توجهی که در این مقطع از دادرسی مطرح می‌گردد اعتبار تراضی بر امکان اثبات ادعا با دلیل مورد توافق طرفین دعوی و یا عدم امکان اثبات ادعا با دلیلی است که اصحاب دعوی بر عدم قابلیت اثبات دعوی با آن دلیل توافق نموده‌اند. به‌منظور دستیابی به پاسخ این مسئله، شناسایی نظام ادله در دادرسی مدنی و همچنین امری یا تخییری بودن شمار ادله اثبات دعوی موضوعیت دارد. روش تحقیق در این مقاله توصیفی-تحلیلی است و نتایج پژوهش مثبت آن است که توافق در خصوص انحصار ادله در نظام حقوقی ایران و فرانسه صحیح و معتبر می‌باشد و بر این مبنا می‌توان ادله اثبات دعوی را به ادله تخییری و ادله تحمیلی تقسیم نمود.</p>
<p>واژه‌های کلیدی:</p> <p>ادله تخییری، ادله تحمیلی، حاکمیت اراده، انحصار ادله..</p>	

استناد: ابری، محمد رضا احمدی، فیروز؛ غضنفری، هنگامه. (۱۴۰۳). تبیین ابعاد جغرافیایی تأثیر حاکمیت اراده بر انحصار ادله اثبات دعوی، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۴(۵۴)، صص ۲۴۴-۲۵۱.

DOI:10.22034/JGEOQ.2023.325794.3531

DOR:

مقدمه

یکی از آثار دادرسی، نیل مرحله ثبوت به اثبات است؛ و اثبات محقق نخواهد شد، مگر با وجود و ارائه دلیل جامع شرایط به دادگاه. عامل اثبات در دادرسی، دلیل است (سلیمی، ۱۳۹۴: ۱۰) و چنانچه دعوی فاقد دلیل و یا دلیل ارائه شده به دادگاه فاقد اعتبار و توان اثباتی باشد و یا تشریفات ارائه ادله رعایت نشده باشد، ولو اینکه فی الواقع مدعی در موضوع دعوی ذی حق باشد، لیکن نتیجه عدم تأثیر دلیل، صدور حکم بر بطلان دعوی در دعاوی غیرمالی و حکم بر بی حقی در دعاوی مالی خواهد بود. از این رو حاکمیت اراده اصحاب دعوی در انحصار دلیل تا مرز استقلال اراده در تعیین و یا سلب حق، اهمیت می یابد. در آغاز هر دعوایی این پرسش به نظر می آید: آیا اختیار دادرسی بیشتر با اصحاب دعوی است یا با دادگاه؟ یعنی ابتکار عملیات باید در دست متداعیین باشد یا دست قاضی؟ اگر اختیار دادرسی بیشتر در دست اصحاب دعوی باشد ممکن است کشمکش و اختلاف میان آن ها به طول انجامد و دعوی از نظم و ترتیب خارج و اطاله دادرسی فراهم شود. اگر اختیار دادرسی مطلقاً در دست قاضی باشد، دعوی می تواند زودتر فیصله یابد ولی امکان دارد که همین سرعت عمل سبب تضییع حقوق اصحاب دعوی شود (صدر افشار زاده، ۱۳۵۸: ۴۷). تعیین محدوده حاکمیت اراده اصحاب دعوی مدنی در مقابل اختیارات دادرسی به منظور نیل به دادرسی عادلانه همواره از موضوعات مختلف فیه در دکترین بوده و هست. باید در نظر داشت همان طور که نمی توان اداره تمام فرآیند دادرسی را به اصحاب دعوی سپرد، دادرسی نیز در این موضع دارای اختیار مطلق نبوده و می بایست در محدوده قوانین عمل نماید. رسیدگی در دادگاه های حقوقی^۱ شامل رسیدگی شکلی (توسط دفتر دادگاه و دادگاه) و ماهوی به پرونده است. رسیدگی به دلایل نیز از این قاعده مستثنی نیست: پس از ارجاع پرونده به شعبه، یکی از اموری که مدیر دفتر مکلف به انجام آن است بررسی ستون دلایل و منضمات است؛ چنانچه خواهان به دلایلی استناد ولی آن ها را ضمیمه ننموده باشد، مدیر دفتر به موجب اخطار رفع نقص، نواقص را به وی اطلاع می دهد تا اقدام به رفع نقص نماید. لذا در این مقطع از رسیدگی، رسیدگی شکلی به ادله وسیله دفتر دادگاه صورت می پذیرد. رسیدگی به دلایل در دادگاه شامل رسیدگی شکلی و ماهوی است؛ دادرسی دادگاه حقوقی به منظور اداره قضایی ادله، بدواً به صورت شکلی و سپس بصورت ماهوی به ادله اثبات دعوی رسیدگی می نماید. اقامه دلیل یا حق استناد به دلیل از حقوق اصحاب دعواست؛^۲ لذا رسیدگی دادگاه به ادله مورد استناد طرفین باید در محدوده دلایل ارائه شده به دادگاه صورت گیرد. وانگهی، دادگاه حقوقی - بر خلاف دادگاه کیفری - فقط در محدوده دادخواست به دعوی رسیدگی می نماید و ناگفته پیداست که تقدیم دادخواست محدود به رسیدگی دادگاه را تعیین می نماید و تغییر ارکان دعوی جز در موارد مصرحه ماده ۹۸ قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور مدنی میسر نیست. علاوه بر این، بنا به طبیعت تشریفات بودن رسیدگی های حقوقی، هر امری باید در زمان مقرر و مطابق تشریفات مقرر صورت پذیرد که در خصوص ارائه ادله نیز همین قاعده حکم فرماست. بر خلاف عقیده گروهی که معتقدند قاعده منع تحصیل دلیل وسیله دادرسی با تصویب ماده ۱۹۹ قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور مدنی تعدیل گردیده است (شمس، ۱۳۸۹: ۶۱).

باید اذعان داشت، هرچند دادرسی در موضع رسیدگی به ادله اصحاب دعوی می تواند جهت کشف واقع هرگونه تحقیق و اقدامی انجام دهد، لیکن نظر به اصل بی طرفی قاضی و قاعده منع تحصیل دلیل، این اختیار محدود به ارزیابی اعتبار ادله ارائه شده وسیله اصحاب دعوی است. نظر به اینکه حاکمیت اراده و نقش آن در حقوق خصوصی از مسائلی است که فاقد صراحت تقنینی می باشد، مطالعاتی در مفهوم اعم نسبت به آن صورت گرفته است. از رساله دکتری دکتر جعفری لنگرودی در سال ۱۳۴۰ تحت عنوان تأثیر اراده در حقوق مدنی تا کتب و مقالات جدیدتر و خاص تر مانند مقاله اصول حاکم بر ارزیابی قضایی شرایط عمومی ادله اثبات مدنی تألیف دکتر عباس کریمی و همکاران و مقاله اصل حاکمیت اصحاب دعوی مدنی تألیف مجید پور استاد می تواند مطنح نظر واقع شود. با وجود این، در محدوده موضوع این مقاله تألیفی خاص ملاحظه نگردید.

^۱ Procédures judiciaires

^۲ مطابق بند ۶ ماده ۵۱ و ۵۷ و ۹۶ و ۹۷ قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور مدنی ارائه ادله از تکالیف اصحاب دعواست و انجام تحقیق و اقدام جهت کشف واقع وسیله دادگاه (موضوع ماده ۱۹۹ آن قانون) در زمانی مصداق می یابد که اصحاب دعوی بر انحصار ادله توافقی ننموده باشند. زیرا همانطور که اشخاص می توانند با تراضی، حق طرح دعوی را ساقط نمایند به طریق اولی می توانند حق استناد به ادله را نیز سلب نمایند.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

مفهوم ادله تخییری

دلیل، مشترک معنوی و در اصطلاح حقوقی هر چه روح را به وجود حقیقت اقناع کند دلیل است؛ (دوما، به نقل از ریپر و بولاثره، به نقل از کاتوزیان، ۱۳۹۵: ۶) و ادله و دلایل جمع آن است. (شمس، ۱۳۸۹: ۶) لیکن گروهی معتقدند دلایل جمع دلالت است و ادله جمع دلیل. (عظیمی، ۱۳۸۱: ۱) ادله تخییری را نباید با ادله تکمیلی خلط نمود. ادله تکمیلی عبارتست از ادله‌ای که تکمیل‌کننده سایر دلایل است؛ در این مفهوم، دلیلی به دلیل اصلی ضمیمه می‌شود تا آن را کامل گرداند. مانند سوگند تکمیلی که تکمیل‌کننده شهادت است. (بند ب ماده ۲۳۰ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی) روش معمول حقوقدانان این است که در تقسیم‌بندی ادله، دلیل را از جهتی به دلیل اصلی و تکمیلی تقسیم می‌کنند: دلیل اصلی دلیلی است که رویداد موردنظر مدعی را اثبات می‌کند و قائم‌به‌ذات است؛ مانند سند و شهادت. دلیل اصلی ممکن است برای اثبات موضوع کافی باشد یا برای رسیدن به هدف نهایی نیاز به دلایل مکمل پیدا کند؛ مانند سندی که اصل وقوع معامله را اثبات می‌کند و برای رفع ابهام از مقدار و اوصاف دو عوض با شهادت تکمیل می‌شود. دلیل تکمیلی به دلیلی گفته می‌شود که در دلالت قائم‌به‌ذات نیست، ولی دلایل ناقص دیگر را تکمیل می‌کند؛ مانند سوگندی که به‌تنهایی اثری در اثبات موضوع دعوی ندارد لیکن در احراز ایجاد و بقای دین دلیل اصلی را تکمیل می‌کند، یا شهادتی که دلالت سند را کامل می‌سازد. بنابراین، ممکن است در دعوی شهادت و اماره دلیل اصلی باشد و در دعوی دیگر تکمیل‌کننده بشمار آید؛ چنانکه شهادت می‌تواند معاینه محل را درباره تصرف کنونی ملک کامل سازد. (کاتوزیان، ۱۳۹۵: ۱۵) ادله تخییری ادله‌ای هستند که توافق اشخاص بر حذف یا سلب توان اثباتی آن‌ها در موضوع فی‌مابین نافذ و معتبر است؛ این تراضی را می‌توان توافق بر انحصار ادله نامید و به دو صورت محتمل است محقق گردد: صورت اول، توافق ایجابی بر انحصار ادله است؛ به این معنی که طرفین توافق نمایند که رابطه حقوقی فی‌مابین یا بخشی از آن، صرفاً با دلیل یا دلایلی خاص قابلیت اثبات داشته باشد؛ لذا در ما نحن فیه با این توافق به صورت غیرمستقیم اقدام به سلب توان اثباتی سایر ادله نموده‌اند. مانند اینکه طرفین در هنگام انعقاد قرارداد با جعل شرطی توافق نمایند که آن عقد صرفاً با همان سند تنظیمی حاوی آن قابلیت اثبات داشته باشد. در این صورت چنانچه اختلافی بین طرفین قرارداد حادث شود به‌غیر از قرارداد مکتوب تنظیمی، سایر دلایل فاقد توان اثباتی خواهند بود. صورت دوم، توافق سلبی بر انحصار ادله است؛ در این معنا که طرفین توافق نمایند که در موضوع فی‌مابین، جزئی یا کلاً، دلیل یا دلایلی قابلیت اثبات آن موضوع را نداشته باشد. مانند توافق بر اینکه در صورت بروز اختلاف، امکان اثبات دعوی وسیله شهادت شهود ممکن نباشد.

در خصوص صحت و نفوذ توافق بر انحصار ادله چه به صورت ایجابی یا سلبی، اختلاف نظر وجود دارد؛ باوجود این، همان‌طور که در مباحث آتی این مقاله مطرح خواهد شد، با جمع شرایطی این توافق صحیح و نافذ بوده و واجد آثار متعددی می‌باشد که در جای خود موردبحث قرار می‌گیرد. از حیث امکان یا عدم امکان توافق بر انحصار ادله، می‌توان آن را به ادله تخییری و ادله تحمیلی تقسیم نمود، و به منظور تشخیص هر قسم معیارهایی وجود دارد که مطرح می‌گردد.

معیارهای شناسایی ادله تخییری

اعتبار حاکمیت اراده اشخاص در منحصر ساختن دلیل، به عوامل مختلفی از جمله شناسایی نظام ادله در حقوق ایران و نیز امری یا تخییری بودن قواعد ادله اثبات دعوی بستگی دارد و در تشخیص امری یا تخییری بودن این قواعد، عوامل متعددی نقش دارند. باید خاطر نشان ساخت که برخی از این عوامل به‌عنوان عامل قطعی و پاره‌ای دیگر به‌عنوان عامل ارشادی در این مسیر شناخته می‌شوند:

نظام ادله در حقوق ایران

به‌طور کلی سه نظام مختلف ادله در دکتین حقوقی مطرح گردیده است: نظام ادله قانونی، قضایی (یا معنوی) و مختلط در نظام ادله قانونی مقنن دلیل یا دلایل قابل قبول و ارزش اثباتی هر یک یا مجموعه‌ای از آن‌ها را پیشاپیش تعیین و قاضی را در صورت ارائه

دلیل موردنیاز و صرف نظر از اعتقاد باطنی او مکلف به صدور حکم محکومیت می‌کند (آشوری، ۱۳۸۸: ۳۳۶). در اقتناع وجدانی قاضی دلایل همگی طریقت دارند نه موضوعیت: هر دلیلی ارزشی برابر با سایر ادله می‌تواند داشته باشد و بنابراین شهادت ارزشی افزون بر کارشناسی یا دلیل کتبی الزاماً رجحانی بر دلیل شفاهی ندارد و حتی ممکن است دلیل شفاهی بر کتبی ترجیح داده شود (پیشین: ۳۳۹). این مسئله که در حقوق ایران کدام یک از این سه قسم پذیرفته شده است، در تعیین امکان توافق بر انحصار ادله، نقش بسزایی دارد: چنانچه نظام ادله در حقوق ایران نظام ادله قانونی باشد، شمار ادله و توان اثباتی آن وسیله قانون تعیین و تصریح گردیده است؛ لذا در این صورت پذیرش توافق بر انحصار ادله دشوارتر خواهد بود. لیکن اگر گفته شود که در رویه قضایی دادگاه‌های ایران بر مبنای نظام ادله مختلط عمل می‌شود، پذیرش تأثیر اراده اشخاص بر ضیق و یا سعه شمار ادله و توان اثباتی آن سهل‌تر می‌گردد. گروهی معتقدند که در حقوق ایران، به‌رغم اینکه هنوز، برخی به‌نظام ادله قانونی و بعضی دیگر، به روش مختلط نظر دارند، اما نظام ادله معنوی حاکم است (کریمی و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۴). چنانچه نظر مختار، این دیدگاه باشد، توافق بر انحصار ادله با هیچ مشکلی مواجه نخواهد شد.

به عقیده ما نظام ادله در حقوق ایران نظام ادله مختلط است: با در نظر گرفتن این معنا که در مواردی که جهت اثبات موضوعی خاص مانند نقل و انتقال اموال غیرمنقول ثبت شده کیفیت و کمیت ادله جهت مؤثر بودن در اثبات موضوع تعیین گردیده است (دیباچه و همکاران، ۱۳۹۹: ۷۲)، و نیز در مواردی که موضوعی با دلیل یا ادله‌ای خاص قابلیت اثبات ندارد، نظام ادله قانونی حاکم می‌باشد و در سایر موارد مستفاد از ماده ۱۹۹ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی و نیز گستردگی امارات قضایی، نظام ادله قضایی حاکم می‌باشد. موبد این استدلال آن که در دکتترین نیز دیدگاه معتقدین به‌نظام ادله قانونی در اقلیت است و اغلب، دست کم، به‌نظام ادله مختلط معتقدند و عده‌ای نیز همان‌طور که گفته شد، بر نظام ادله قضایی اعتقاد دارند (کریمی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۶۶). بر این اساس، بغیر از موارد منصوص در قوانین که به‌موجب آن صرفاً دلیل یا ادله مشخص در اثبات موضوعی مؤثر هست (مانند سند رسمی در انتقال اموال غیرمنقول ثبت شده) و یا دلیل یا ادله خاصی در اثبات موضوعی بی‌اثر می‌باشد (مانند سند عادی در عقد هبه)، در سایر موارد که الزام قانونی جهت اثبات موضوع با دلیل یا دلایلی مشخص وجود ندارد، توافق طرفین بر انحصار ادله صحیح است.

بحث و یافته‌های تحقیق

امری یا تخییری بودن قواعد ادله اثبات دعوی

در حقوق فرانسه، رویه قضایی قواعد حاکم بر اقامه دلیل و اداره آن را در زمره قوانین تکمیلی آورده است. از این تعبیر چنین نتیجه می‌شود که قراردادهای راجع به دلیل نافذ است، هرچند که بر خلاف آن قواعد باشد (کاتوزیان، ۱۳۹۵: ۲۰). در همین جهت در ماده ۱۳۵۶ تصویب‌نامه شماره ۲۰۱۶-۱۳۱ در اصلاح قانون تعهدات فرانسه مقرر گردیده است: (توافق در انعقاد) عقود در خصوص (شکل) اثبات دعوی معتبر است در صورتی که (موضوع) این عقود در مورد حقوق تکمیلی طرفینی باشد که در ایجاد آن مختارند (بزرگمهر و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۰۳). با وجود این، رویه قضایی پاره‌ای از قواعد مربوط به اعتبار و پذیرش و اداره دلیل را مربوط به نظم عمومی می‌داند (کاتوزیان، ۱۳۹۵: ۲۰). همچنین گروهی از نویسندگان فرانسوی اذعان داشته‌اند: «از آنجاکه قواعد آیین دادرسی مدنی مربوط به کارکرد خدمات عمومی دادگستری است، به نظر می‌رسد که باید به ویژگی عمومی این قواعد توجه نمود:

۱۱. ماده ۲۲ قانون ثبت اسناد و املاک: همین که ملکی مطابق قانون در دفتر املاک به ثبت رسیده دولت فقط کسی را که ملک به اسم او ثبت شده و یا کسی که ملک مزبور به او منتقل گردیده و این انتقال نیز در دفتر املاک به ثبت رسیده یا اینکه ملک مزبور از مالک رسمی ارثاً به او رسیده باشد مالک خواهد شناخت. در مورد ارث هم ملک وقتی در دفتر املاک به اسم وارث ثبت می‌شود که وراثت و انحصار آن‌ها محرز و در سهم‌الارث بین آن‌ها توافق بوده و یا در صورت اختلاف، حکم نهایی در آن باب صادر شده باشد. - و در خصوص ثبت رسمی قراردادهای پیش فروش اموال غیرمنقول رجوع شود به: احمدی و دیگران، ۱۳۸۷: ۲۶۹

۱۲. مانند اثبات عقد هبه وسیله سند عادی؛ (بند ۲ ماده ۴۷ قانون ثبت اسناد و املاک و ماده ۴۸ آن قانون) یا وجود این، اثبات هبه صرفاً با سند عادی ممکن نیست لیکن با سایر ادله می‌توان آن را اثبات نمود. به عبارت دیگر اگر واهب و متهب بخواهند سندی برای هبه تنظیم کنند این سند باید رسمی باشد ولی این امر نافی امکان اثبات هبه با سایر ادله نیست. (جهت مطالعه بیشتر رجوع شود به: ابری و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۰۹)

به طور کلی این قواعد برای هر دو طرف قاضی و اصحاب دعوی الزامی اند و اصحاب دعوی نمی‌توانند با قراردادهای خصوصی از آن‌ها سرپیچی کنند (کوشه و دیگران، ۱۳۹۱: ۹). با وجود این، در نظام حقوقی فرانسه، هم طبق قانون و هم رویه قضایی اصل بر تکمیلی بودن قواعد ادله اثبات دعوی است. به نحوی که نویسندگان فرانسوی نیز در نهایت تأکید نموده‌اند که: «بدیهی است که از طریق بررسی هر یک از مسائل مربوطه نمی‌توان در مورد ویژگی عمومی (یا، برعکس، خصوصی) قواعد بررسی شده دقیقاً اظهار نظر کرد.» (پیشین: ۹) همان‌طور که گفته شد، امری یا تخییری بودن قواعد ادله اثبات دعوی به عوامل متعددی بستگی دارد. لذا معیارهای اساسی تشخیص این امر مورد مطالعه قرار می‌گیرد:

جایگاه ادله اثبات دعوی در حقوق عمومی و حقوق خصوصی

بر اساس تقسیم‌بندی رایج در مقدمه علم حقوق، حقوق، به حقوق عمومی و حقوق خصوصی تقسیم گردیده است؛ اینکه قواعد ادله اثبات دعوی زیرمجموعه حقوق خصوصی یا حقوق عمومی باشد می‌تواند اماره‌ای بر امری یا تخییری قلمداد شدن آن قواعد باشد. چه، علی‌الاصول قواعد حقوق خصوصی که تنظیم‌کننده روابط افراد با هم در جامعه است از مقررات تخییری است.^۱ وانگهی، قواعد حقوق عمومی که تنظیم‌کننده روابط افراد جامعه با حاکمیت آن جامعه است، اصولاً امری هست.

با وجود این، در تعیین دسته و مصادیق هر یک از حقوق خصوصی و عمومی، نظریات متفاوتی در دکترین حقوقی وجود دارد؛ گروهی بر آن‌اند که آیین دادرسی مدنی از اقسام حقوق عمومی است؛ چه، حاوی قواعدی است که وسیله دستگاه‌های حاکمیتی اجرا می‌گردند و در واقع به رابطه افراد و حاکمیت نظم می‌بخشد و از تعدی و تفریط قضات و نقض احتمالی حقوق افراد وسیله حاکمیت جلوگیری نماید (کاتوزیان، ۱۴۰۰: ۱۴). گروهی دیگر بر این عقیده‌اند که آیین دادرسی مدنی که از سازمان‌های قضایی و قواعد راجع به دعاوی مدنی بحث می‌کند جزء حقوق خصوصی می‌باشد (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۳: ۱۴). در توجیه این دیدگاه گفته شده است: آیین دادرسی مدنی رشته‌ای است از حقوق داخلی هر ملت که از سازمان‌های قضایی و قواعد راجع به دعاوی مدنی بحث می‌کند. در اینکه این رشته جزء حقوق عمومی یا حقوق خصوصی است اختلاف نظر وجود دارد. به نظر ما در صورت استقرار شک، آنچه نیاز به اثبات و استدلال دارد این است که این رشته مربوط به حقوق عمومی است. والا ارتباط آن به حقوق خصوصی نیاز به استدلال ندارد. علی‌هذا تا دلیل قاطع بر ارتباط آن به حقوق عمومی اقامه نشود جزء حقوق خصوصی بشمار می‌آید (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۷: ۴). به عقیده ما آیین دادرسی مدنی در شاخه حقوق خصوصی قرار دارد؛ چه، آیین دادرسی مدنی از حقوق تضمین‌کننده است و اجرای قواعد حقوق مدنی را که از قواعد تعیین‌کننده هستند، تضمین می‌نماید.^۲ پس به تبعیت از حقوق ماهوی خود باید در زمره حقوق خصوصی باشد. از سوی دیگر باید اذعان داشت که نتیجه دادرسی مدنی صدور حکم یا فصل خصومت «بین افراد» است. (ماده ۳ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی) لذا بنا به قلمرو خود، جزء حقوق خصوصی می‌باشد. وانگهی، اینکه مقرراتی جزء حقوق عمومی باشد، اکثر است؛ زیرا در این صورت در تفسیر آن مقررات دیدگاه حقوق عمومی بودن و اختیارات موسع حاکمیت مدنظر قرار می‌گیرد؛ حال آنکه جزء حقوق خصوصی بودن، اقل است، لذا در دوران امر بین اقل و اکثر استقلالی بنا به اصل برائت و عدم، باید نسبت به اقل با عنایت به قدر متیقن آن حکم نمود و نسبت به مازاد بر آن بنا به شک بدوی که مجرای اصل برائت است حکم به عدم نمود. بر همین اساس گفته شده که در صورت استقرار شک، آنچه نیاز به اثبات و استدلال دارد این است که این رشته مربوط به حقوق عمومی است؛ والا ارتباط آن به حقوق خصوصی نیازی به استدلال ندارد. بنابراین، با این توضیح که در زمره حقوق خصوصی بودن مقرراتی، لزوماً به معنای تخییری بودن تمام آن مقررات نیست، می‌توان گفت که آیین دادرسی مدنی جزء حقوق خصوصی است.

بر این مبنا، مطابق قاعده‌ی منطقی تبعیت جزء از کل، با در نظر گرفتن معنای کیفی و نسبی آن، می‌توان گفت که آن قسمت از قواعد مربوط به ادله اثبات دعوی که در قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی مندرج است، جزء حقوق خصوصی می‌باشد و نه حقوق عمومی؛ منتها با تأکید بر اینکه قرار گرفتن آن قواعد در زمره حقوق خصوصی لزوماً به معنای

۳. منتها نه به این معنا که تمام قواعد و مقررات آن تکمیلی باشد؛ بلکه در موارد تردید در امری یا تکمیلی بودن می‌توان آن را حمل بر تکمیلی بودن نمود.

۴. قواعد تعیینیه قواعدی است که بر حسب آن‌ها حق تعیین شده، محکمه حکم می‌نماید... قواعد اجراییه ولی برای اینکه قاضی بتواند قاعده حقوق خصوصی را استعمال کند. (مصدق السلطنه، ۱۳۳۳: ۴ به نقل از محسنی، ۱۳۸۹: ۲۰)

تخیری بودن آن‌ها نیست، بلکه در موارد مردد می‌توان اصل را بر مخیره بودن آن قواعد بنا نهاد. باید افزود که در خصوص اینکه قانون مدنی که حاوی بخشی از قواعد ادله اثبات دعوی می‌باشد، در حوزه حقوق خصوصی است در دکتین حقوقی اتفاق نظر وجود دارد و از بدیهیات است.^۱ بنابراین، باید گفت که قواعد ادله اثبات دعوی، اعم از بخش مندرج در قانون مدنی و قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی، در زمره حقوق خصوصی می‌باشد.

جایگاه ادله اثبات دعوی در حقوق ماهوی و شکلی

قانون ماهیتی به مفاهیم حقوقی می‌پردازد که بدون مناقشه و اختلاف نظر ارائه می‌شوند، مانند اثبات واقعه حقوقی و تشریفات رسیدگی در مراجع قضایی. این نوع قوانین را به عنوان قوانین ثبوتی یا قوانین ماهیت می‌شناسند (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۷: ۴۱۲۴). در مقابل، قانون شکلی به قوانینی اشاره دارد که روند رسیدگی به ادله و اثبات وقایع حقوقی را تنظیم می‌کنند، نظیر قوانین آئین دادرسی مدنی، اداری، بازرگانی و کیفری. قوانین اولیه حاکم بر اصول و مبانی حقوقی را بیان می‌کنند، در حالی که قوانین شکلی به جهت اجرای قوانین اولیه وضع می‌شوند. اصول قوانین اولیه بر مبنای تعیین و حدود اصلی موضوعات است و اساساً قواعد تعیینی هستند، در حالی که قواعد شکلی جهت تضمین اجرای قوانین اولیه و اجرای صحیح مقررات وضع می‌شوند. تحلیل جایگاه قوانین ثبوتی در حقوق ماهوی و شکلی از آن جهت ضروری است که قوانین ماهوی به‌طور کلی اصول تخیری هستند و قواعد شکلی به عنوان قواعد آمره در نظام حقوقی تلقی می‌شوند. به‌عنوان مثال، ماده ۵۲۲ قانون آئین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی اجازه تصالح را تا زمانی که طرفین به‌طور دیگری تصمیم نگیرند، اعطا می‌کند. علاوه بر این، ترتیب اجرای قوانین آئین دادرسی نیز بر پایه مفاهیم شکلی تعریف شده است، که تجدیدنظرخواهی و اجرای ادله را شامل می‌شود. به‌طور کلی نه جزء حقوق خصوصی بودن آئین دادرسی مدنی (و به تبع آن قواعد ادله اثبات دعوی) و نه جایگاه بخشی از قواعد ادله اثبات دعوی در قانون ماهوی (قانون مدنی) به‌منزله تخیری بودن قطعی آن قواعد نیست، بلکه اماره‌ای است که در موارد تردید حمل به مخیره بودن این قواعد باید نمود.

ارتباط قواعد ادله اثبات دعوی با نظم عمومی

گفته شد که قواعد ادله اثبات دعوی جزء حقوق خصوصی است و بخشی از آن قواعد به شرح پیش گفته در قوانین ماهوی و بخشی دیگر در قوانین شکلی مطرح گردیده است. همچنین گفته شده که جزء حقوق خصوصی بودن و یا طرح این قواعد در قوانین ماهوی نمی‌تواند قرینه‌ی قطعی تخیری بودن آن قسمت از آن قواعد باشد. اما در خصوص ارتباط قواعد ادله اثبات دعوی با نظم عمومی می‌توان به نتیجه‌ای نسبتاً قطعی در این زمینه رسید. لذا باید اذعان داشت که هر قسم از قواعد ادله اثبات دعوی که در ارتباط با نظم عمومی باشد، خواه در قوانین ماهوی و یا در قوانین شکلی مطرح گردیده باشد، جزء قواعد آمره تلقی خواهد شد.

هنگامی که از نظم عمومی در حوزه اثبات دعوی مدنی بحث می‌کنیم منظور نظمی آیینی است که هدفش حمایت و تضمین منافع خصوصی و شخصی دادخواهان خواهد بود و در واقع از آن جا که دادرسی باید با آیین (راه، نظم و قانون) از پیش مقرر انجام شود و دادخواهانی که به دادگستری مراجعه می‌کنند همواره با اصول، قواعد و مقرراتی از پیش نوشته شده روبرو می‌شوند که چگونگی کار را معین می‌کند، از این رو، قادر نخواهند بود برخلاف آن‌ها توافق کرده یا دست کم نمی‌توان انتظار داشت اجرای این گونه مقررات لزوماً نیازمند تقاضای احدی از طرفین اختلاف به عنوان اجرای حق شخصی است و اگر چنین درخواستی نکنند دادگاه تکلیفی برای اعمال آن‌ها ندارد (محسنی، ۱۳۸۹: ۲۰). با وجود این، دو مسئله در این باره وجود دارد: نخست اینکه مفهوم نظم عمومی در حوزه اثبات دعوی مدنی چیست و دیگر اینکه ضابطه تشخیص ارتباط قواعد ادله اثبات دعوی با نظم عمومی مورد نظر چیست؟ در پاسخ به پرسش نخست باید اذعان داشت که به‌طور کلی در خصوص مفهوم نظم عمومی ضابطه‌ی مشخص و تعریف شده‌ای در حقوق وجود ندارد. گهگاه نظام حقوقی لازم می‌بیند که دسته‌ای از مفاهیم در اجمال و یا انعطاف پذیر بمانند

^۱ بدیهی حقوقی آن است که تصور دقیق آن، بدون نیاز به استدلال منتهی به تصدیق گردد. اگر حاجت به استدلال باشد نظری است نه بدیهی. (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۷: ۲۳۵)

و پذیرای دخل و تصرف باشند تا امکان دست کاری های ویژه که نتیجه اش انطباق آن ها بر موارد پیش بینی نشده است، فراهم باشد. (حبیبی، ۱۳۷۴: ۱۸ به نقل از محسنی، ۱۳۸۹: ۲۱) در واقع تشخیص مصادیق نظم عمومی در حوزه های مختلف حقوق مسئله ای قضایی و از اختیارات محاکم است. (ماده ۹۷۵ قانون مدنی) با وجود این، دادرسان نیز جهت تشخیص آن مصادیق، آزادی و اختیار مطلق ندارند و بمنظور تعیین محدوده نفوذ اراده اشخاص، معیارهای کلی وجود دارد.

مهمترین معیارهایی که در این جهت وجود دارد را می توان در دو دسته کلی جای داد: نخست، اصول و تشریفات دادرسی است که مربوط به نظم عمومی است. مؤید این استدلال بند ۳ ماده ۳۷۱ قانون آئین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور مدنی است. بعنوان نمونه اشخاص نمی توانند بر اساس توافقی صریح یا ضمنی بر خلاف اصل تناظر تراضی نمایند، لذا توافق ایشان تا جایی نافذ است که مخالف مقرراتی که بر پایه ای این اصل مقرر گردیده است، نباشد. پس تراضی بر خلاف زمان ارائه دلیل که مستفاد از بند ۶ ماده ۵۱ و مواد ۵۷، ۹۶، ۹۷، ۲۰۰، ۲۱۷ و ۲۱۹ قانون آئین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور مدنی باید در هنگام مقرر انجام شود برخلاف اصل تناظر و در نتیجه برخلاف اصول دادرسی بوده و ممکن نمی باشد. معیار دیگر، شرایط صحت ادله اثبات دعواست که مربوط به نظم عمومی بوده و تراضی بر خلاف آن ممکن نمی باشد، به طور مثال مطابق ماده ۱۲۶۲ ق.م. " اقرار کننده باید بالغ و عاقل و قاصد و مختار باشد " لذا نظر به اینکه بلوغ و عقل و قصد و اختیار از شرایط صحت اقرار است، توافق بر خلاف آن ممکن نخواهد بود و طرفین نمی توانند تراضی نمایند که اقرار طرف مقابل حتی در صورت جنون و اکراه صحیح باشد.

با در نظر گرفتن معیارهای مذکور می توان گفت: «وقتی طرفین دعوی صاحبان کل دعوی هستند، به طریق اولی صاحبان دلایل مثبت آن که جزئی از دعواست نیز می باشند. بنابراین، به عنوان یک قاعده، تراضی اصحاب دعوی مدنی در خصوص دلایل نافذ و موثر است، مگر آنکه خلاف آن به لحاظ مخالفت با نظم عمومی یا قانون امری به اثبات برسد.» (پور استاد، ۱۳۸۷: ۱۲۱) بنابراین نظر به اینکه شمار ادله، جز در مواردی که اثبات یا عدم امکان اثبات موضوعی در قوانین منصوص است، ارتباطی با نظم عمومی ندارد، توافق بر انحصار ادله صحیح و معتبر می باشد.

بنابراین باید اذعان داشت که اقامه دلیل از اختیارات اصحاب دعواست، و توافق ایشان بر استفاده از دلیلی بصورت انحصاری و یا عدم استفاده از دلیل یا دلایلی مشخص، معتبر می باشد. بر این اساس، اشخاص می توانند توافق نمایند که موضوع فیما بین با دلیلی خاص اثبات گردد و یا با دلیل یا دلایلی خاص اثبات نگردد؛ مگر آنکه دلیلی که بر عدم دلایلیت آن توافق می گردد، از ادله تحمیلی باشد.

ادله تحمیلی

مفهوم ادله تحمیلی

گفته شد ادله تخییری، عبارت است از دلایلی که توافق اشخاص بر سلب توان اثباتی آن ها در موضوع فیما بین نافذ و معتبر است؛ با وجود این، در پاره ای موارد امکان تراضی بر انحصار ادله وجود ندارد که تحت عنوان ادله تحمیلی مورد شناسایی قرار می گیرند. برخی از ادله اثبات دعوی کلاً یا از جهتی خاص، به دادرس تحمیل می گردد. برابر با ماده ۲۰۲ قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور مدنی: «هرگاه کسی اقرار به امری نماید که دلیل ذیحق بودن طرف او باشد، دلیل دیگری برای ثبوت آن لازم نیست.» بر این اساس گفته می شود که اقرار در امور حقوقی - برخلاف امور کیفری که طریقت دارد - موضوعیت دارد. لذا گذشته از اینکه اسقاط اقرار - و نه حق بهره مندی از اقرار - منطقی نیست، اقرار از ادله ای محسوب می شود که به قاضی تحمیل می گردد و بنابراین توافق بر مضیق نمودن شمار ادله در مورد اقرار بی اثر است. با وجود این، نظر به اینکه مطابق ماده ۱۲۷۲ قانون مدنی تکذیب اقرار وسیله مقرر له سبب عدم تأثیر آن اقرار در حق او خواهد بود، لذا اسقاط حق بهره مندی از آثار اقرار طرف مقابل - نه اسقاط اقرار بعنوان قسمی از ادله اثبات دعوی - ممکن و صحیح است. گذشته از این، به نظر می رسد که نفس اقرار نیز با توافق بر اعتبار انحصاری دلیلی خاص (توافق ایجابی بر انحصار دلیل) قابل تراضی و اسقاط باشد. پس، چنانچه طرفین یک قرارداد توافق نمایند که قرارداد آنها صرفاً بصورت مکتوب با سند حاوی آن قرارداد اثبات گردد، استناد به سایر ادله ولو اقرار محل تامل و اشکال است. بنابراین، تراضی بر عدم امکان اثبات موضوع وسیله اقرار صرفاً بصورت ایجابی ممکن است؛ به عبارت دیگر، توافق

بر اینکه موضوع فیما بین صرفاً با دلیلی خاص قابلیت اثبات داشته باشد سالب امکان اثبات آن موضوع با اقرار است. در برخی از کشورهای جهان از جمله فرانسه و ایران، به دلیل پیچیدگی‌ها و سختگیری‌هایی که در مسیر انتصاب سردفتران و صدور اسناد رسمی پیش بینی شده است، این اسناد از اعتبار بسیار بالایی در میان ادله اثبات دعوی برخوردارند. در این کشورها در مواجهه با اسناد رسمی به عنوان دلیل اثبات حق، شرایط خاصی مقرر گردیده است و امتیازاتی ویژه به این اسناد اعطا شده است؛ از جمله اینکه در موقع دفاع شکلی در برابر این اسناد فقط امکان طرح ادعای جعلیت آنها وجود دارد و یا اینکه تاریخ این اسناد نه تنها در برابر طرفین سند بلکه در مقابل سایرین نیز معتبر است. (مقصودپور و دیگران، ۱۳۹۸: ۲۷۱). هرچند که در خصوص اقرار گفته شد که سلب دلیلیت آن صرفاً با توافق بر اعتبار انحصاری دلیل دیگری ممکن است، در مورد سند رسمی وضع کمی متفاوت است. مطابق مواد ۲۲ و ۷۳ قانون ثبت اسناد و املاک، اسناد ثبت شده به دادرس دادگاه حقوقی تحمیل می‌گردد. لذا توافق طرفین بر عدم اعتبار اسناد رسمی معتبر نبوده و دادرس باید آن را نادیده بگیرد. از طرفی، ممکن است قسمتی از یک دلیل صرفاً از جهتی خاص به قاضی تحمیل می‌گردد؛ مانند تاریخ اسناد رسمی نسبت به اشخاص ثالث. مطابق اصل نسبی بودن قراردادهای عقود فقط نسبت به متعاقبین و قائم مقام آنها واجد آثار است (ماده ۲۱۹ قانون مدنی) و برابر با ماده ۱۲۹۰ قانون مدنی اعتبار اسناد رسمی نسبت به اشخاص ثالث در صورتی است که قانون تصریح کرده باشد و وفق ماده ۱۳۰۵ همان قانون در اسناد رسمی تاریخ تنظیم معتبر است حتی بر علیه اشخاص ثالث؛ لذا در هنگامی که دلیل مثبت عقد یا ایقاع سند رسمی باشد، اثر آن در مورد تاریخ تنظیم آن به اشخاص ثالث نیز تسری می‌یابد. پس اگر شخص ثالثی بخواهد به تاریخ آن سند استناد نماید (سندی که خودش در انعقاد آن نقشی نداشته است) این قسمت از آن سند به دادرس تحمیل می‌گردد. به این معنی که چون آن ثالث از طرفین قرارداد نبوده است کلیت آن سند به قاضی تحمیل نمی‌گردد؛ بلکه دادرس صرفاً نسبت به تاریخ آن و شخص ثالث استناد کننده به آن سند مکلف به پذیرش آن است. همچنین است در خصوص اعتبار اسناد ثبت شده در معاملات راجع به اموال غیرمنقول نسبت به اشخاص. (مستفاد از ماده ۷۲ قانون ثبت اسناد و املاک).

اعتبار تراضی بر شرایط ادله اثبات دعوی

سابقاً گفته شد که تراضی برخلاف شرایط صحی ادله اثبات دعوی مخالف نظم عمومی می‌باشد؛ لذا توافق در خصوص آن شرایط معتبر نمی‌باشد. شرایط صحی ادله شرایطی هستند که فقد آن‌ها منجر به عدم اعتبار دلیل گردد؛ مانند بلوغ، عقل، قصد و اختیار و رشد در امور مالی (مادتین ۱۲۶۲ و ۱۲۶۳ قانون مدنی) در مورد اقرار و بلوغ و عقل و عدالت، ایمان و طهارت مولد و عدم نفع شخصی در دعوی و عدم اشتغال به تکدی گری در مورد شهادت.

گذشته از شرایط صحی ادله، در مورد سایر شرایط دلایل نیز باید گفت که اصولاً این شرایط نیز از قواعد آمره است و تراضی برخلاف آن ممکن نیست. به عنوان نمونه قطع و یقین در ادای شهادت و یا اتحاد مفاد شهادت شهود از جمله شرایط شهادت شهود است که تراضی برخلاف آن ممکن نمی‌باشد؛ همچنین عدم امکان اظهار انکار و تردید نسبت به سند رسمی از جمله شرایطی است که تراضی برخلاف آن امکان پذیر نمی‌باشد. بنابراین، به طور کلی توافق اشخاص بر شرایط ادله اثبات دعوی صحیح نمی‌باشد و چنانچه به طور صریح یا ضمنی بر انحصار ادله توافق نمایند، تراضی در مورد شرایط ادله معتبر نخواهد بود. به عبارت دیگر، اشخاص می‌توانند بر اساس آنچه گفته شد بر انحصار ادله به صورت ایجابی و یا سلبی توافق نمایند؛ به عنوان مثال توافق نمایند که در صورت اختلاف، شهادت شهود مثبت ادعای مدعی نباشد؛ لذا با این توافق، امکان استناد به شهادت شهود برای مدعی ممکن نخواهد بود؛ اما اگر چنین توافقی وجود نداشته باشد، توافق بر خلاف شرایط آن دلیل ممکن نمی‌باشد.

اعتبار تراضی بر آثار ادله اثبات دعوی

بکارگیری دلیل در دادرسی واجد آثاری است که وسیله قانون تعیین شده است. پس از سنجش ادله وسیله قاضی و ترجیح دلیلی که توان اثباتی کافی جهت اثبات موضوع مختلف فیه را دارد، آثار قانونی آن دلیل جریان می‌یابد. اثر اصلی و مستقیم هر دلیلی، اثبات موضوع متنازع فیه است؛ بنابراین، توافق بر انحصار دلیل، به طور غیرمستقیم سبب سلب اثر اصلی آن می‌گردد. با وجود این، اشخاص نمی‌توانند بدون توافق بر انحصار دلیل و به طور مستقیم اقدام به سلب اثر اصلی دلایل نمایند. زیرا وقتی دلیلی جهت

اثبات موضوعی واجد توان اثباتی باشد، اثر آن به حکم قانون ایجاد می‌گردد. از سوی دیگر، استناد به دلایل، واجد آثار فرعی نیز هست. به عنوان نمونه، اثر اصلی اقرار، اثبات موضوع دعوی است؛ ولی مطابق تبصره ماده ۳۳۱ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی سبب قطعیت حکم دادگاه بدوی نیز خواهد شد. حال سؤال این است که آیا این آثار فرعی قابل توافق و مذاکره است و به عبارت دیگر طرفین می‌توانند برخلاف جریان آثار فرعی ادله اثبات دعوی توافق کنند. پاسخ این است که هر چند توافق بر انحصار دلیل یا اعتبار دلیلی خاص صحیح است اما در صورت عدم وجود چنین توافقی و استناد به دلیلی در فرآیند دادرسی مدنی، دیگر توافق به رد عمده ترتب آثار فرعی آن دلیل معتبر نخواهد بود. چه، آثار هر دلیل، تابع و جزء لاینفک آن دلیل است و از حیثه‌ی اختیارات اشخاص خارج بوده و به آن‌ها و فراتر از آن، به دادگاه نیز تحمیل می‌گردد.

در همین جهت ماده ۱۳۵۶ تصویب‌نامه شماره ۲۰۱۶-۱۳۱ مورخ ۱۰ فروردین ۲۰۱۶ (اصلاحیه حقوق تعهدات فرانسه) مقرر داشته است: " (توافق در انعقاد عقود در خصوص (شکل) اثبات دعوی معتبر است... با این همه عقود (فوق) نمی‌توانند ..... اثری که مقنن برای اقرار و یا قسم مقرر داشته است را بی‌اعتبار نمایند..."

نتیجه‌گیری

بنابراین، نظر به اینکه مطابق دیدگاه ارجح، نظام ادله در حقوق ایران، نظام مختلط می‌باشد و بر این اساس جز در موارد مصرحه که اثبات موضوعی با دلیلی خاص موضوعیت دارد و یا اثبات موضوعی با دلیلی خاص ممکن نمی‌باشد، در سایر موارد چنین الزامی وجود ندارد و با عنایت به اینکه قواعد ادله اثبات دعوی هم در حقوق ماهوی و هم در حقوق شکلی مصرح است منتها آن قسمت از قواعد ادله که مربوط به شمار ادله است در حقوق ماهوی مطرح گردیده و مقررات این قسم از حقوق علی‌الاصول تخییری می‌باشند و با توجه به اینکه قواعد ادله اثبات دعوی به تبعیت از حقوق ماهوی و شکلی خود (قانون مدنی و قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی) در زمره حقوق خصوصی می‌باشد و بر این اساس، اصل بر تخییری بودن آن قواعد است و در موارد مردد باید نفوذ اراده را در این خصوص صحیح و معتبر تلقی نمود مگر در مواردی که مقررهای در حوزه ادله اثبات دعوی در ارتباط با نظم عمومی باشد و نظر به اینکه شمار ادله از قواعد مربوط به نظم عمومی نمی‌باشد، لذا توافق بر انحصار ادله خواه بصورت ایجابی و خواه به صورت سلبی صحیح و معتبر است. نمونه شایع این امر که شاید کمتر کسی به آن توجه نموده باشد شرطی است در اغلب مباحثه‌نامه‌های تنظیمی که به موجب آن عدم حضور هر یک از بایع و مشتری در دفتر اسناد رسمی جهت تنظیم سند رسمی وسیله گواهی سردفتر مدلل می‌گردد. در چنین مواردی طرفین توافقی ضمنی بر انحصار ادله در این خصوص نموده‌اند که اثر آن عدم امکان اثبات عدم حضور وسیله سایر دلایل است.

در تأیید این دیدگاه می‌توان گفت که حق منتفع شدن از ادله بنا به طبیعت حق بودنش و به حکم ماده ۹۵۹ ق.م قابل سلب و اسقاط است و تا وقتی حقی برای شخصی وجود نداشته باشد، دادگاه نیز نمی‌تواند نسبت به شناسایی و اجرای آن حق، حکم نماید. ممکن است ایراد شود که طبق ماده ۳ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی و اصل ۱۶۷ قانون اساسی قاضی مکلف به صدور حکم و یا فصل خصومت است؛ لذا مضیق نمودن شمار ادله در خلاف جهت این تکلیف است. اما در پاسخ می‌توان گفت وقتی طرفین حق دارند که نسبت به سلب حق طرح دعوی در مورد یا مواردی خاصی تراضی کنند به طریق اولی حق خواهند داشت که نسبت به سلب حق استناد به دلیل خاص در دعوی یا ارتباط حقوقی خاص توافق نمایند. مؤید این استدلال ماده ۱۹۹ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی است که مقرر می‌دارد: «در کلیه امور حقوقی، دادگاه علاوه بر رسیدگی به (دلایل مورد استناد طرفین دعوی) ..... پس واضح است که حق استناد به ادله از حقوق اصحاب دعوی و بنا به طبیعت حق بودنش قابل اسقاط است. با وجود این، توافق در خصوص شرایط و آثار فرعی ادله اثبات دعوی ممکن نیست و در مورد اثر اصلی ادله چنین توافقی به صورت مستقیم ممکن نیست.

در نظام حقوقی فرانسه نیز همین شرایط حکم فرماست؛ با این تفاوت که برخلاف دیدگاه برخی نویسندگان، قانون و رویه قضایی بر این استدلالات صحه گذاشته و توافق در خصوص شمار ادله در جهت توسعه و تحدید ادله را معتبر می‌شناسد؛ لیکن توافق بر سلب آثار اقرار و سوگند را معتبر نمی‌شناسد. (ماده ۱۳۵۶ اصلاح قانون تعهدات فرانسه).

منابع

۱. آشوری، محمد (۱۳۸۸). آیین دادرسی کیفری، جلد دوم، چاپ دهم، تهران: انتشارات سمت.
۲. احمدی، فیروز- غضنفری، هنگامه (۱۳۸۷). «ماهیت حقوقی پیش فروش آپارتمان و راهکارهای ثبت رسمی آن»، مجله پژوهش‌های حقوقی، ۱۴(۲)، ۱۱۰-۱۲۶.
۳. الجبعی العاملی، زین الدین (۱۳۹۰). الروضه البهیه فی شرح اللمعه دمشقیه، چاپ هشتم، تهران: انتشارات مجد.
۴. البوت، کاترین-ورنون، کاترین (۱۳۸۷). ترجمه صفر بیگ زاده، نظام حقوقی فرانسه، چاپ اول، تهران: انتشارات سمت.
۵. بزرگمهر، امیرعباس-مهرانی، غزال (۱۳۹۵). اصلاحات در قانون تعهدات فرانسه، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه عدالت.
۶. پور استاد، مجید (۱۳۸۷). «اصل حاکمیت اصحاب دعوی مدنی»، فصلنامه حقوق-مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳۸(۳)، ۴۰-۵۱.
۷. جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۷). ترمینولوژی حقوق، چاپ بیستم، تهران: انتشارات گنج دانش.
۸. جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۷). روش جدید در مقدمه عمومی علم حقوق، چاپ اول، تهران: انتشارات گنج دانش.
۹. جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۹۳). مقدمه عمومی علم حقوق، چاپ دوازدهم، تهران: انتشارات گنج دانش.
۱۰. دیباfer، سهیلا-شهبازی نیا، مرتضی-نهرینی، فریدون (۱۳۹۹). «قانون حاکم بر ادله اثبات دعوی در حقوق بین الملل خصوصی»، فصلنامه پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ۲۴(۳)، ۹۸-۱۱۱.
۱۱. سلیمی، محمد (۱۳۹۴). «تحصیل دلیل در حقوق امامیه و حقوق فرانسه»، مبانئ فقهی حقوق اسلامی، ۸(۱۵)، ۸۸-۱۰۰.
۱۲. شمس، عبدالله (۱۳۸۷). آیین دادرسی مدنی، جلد اول، چاپ نوزدهم، تهران: انتشارات دراک.
۱۳. شمس، عبدالله (۱۳۸۹). ادله اثبات دعوی، چاپ هشتم، تهران: انتشارات دراک.
۱۴. شمس، عبدالله (۱۳۹۵). آیین دادرسی مدنی، جلد دوم، چاپ سی و چهارم، تهران: انتشارات دراک.
۱۵. صدرزاده، افشار (۱۳۵۸). «قاضی تحقیق و نقش او در دادرسی مدنی»، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۳(۱)، ۲۱-۴۰.
۱۶. عظیمی، محمد (۱۳۸۱). ادله اثبات دعوی، چاپ سوم، تهران: انتشارات کسری.
۱۷. کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۵). اثبات و دلیل اثبات، جلد اول، چاپ نهم، تهران: نشر میزان.
۱۸. کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۵). اثبات و دلیل اثبات، جلد دوم، چاپ هشتم، تهران: نشر میزان.
۱۹. کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۸). قواعد عمومی قراردادها، جلد اول، چاپ هشتم، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۲۰. کریمی، عباس-تقی زاده، ابراهیم-مختاری، رحیم (۱۳۹۱). «اصول حاکم بر ارزیابی قضایی شرایط عمومی ادله اثبات مدنی»، دو فصلنامه علمی-پژوهشی دانش حقوق مدنی، ۳(۲)، ۲۰-۴۱.
۲۱. کریمی، عباس-تقی زاده، ابراهیم-مختاری، رحیم (۱۳۹۱). «مطالعه تطبیقی اثر ارزیابی ادله مدنی بر دادرسی در فقه و حقوق موضوعه»، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ۱۶(۴)، ۱۱-۳۵.
۲۲. کوشه، ژراژ-لانگلد، جان-لیو، دانیل (۱۳۹۱). آیین دادرسی مدنی فرانسه، چاپ اول، تهران: نشر دادگستر.
۲۳. محسنی، حسن (۱۳۹۳). آیین دادرسی مدنی فرانسه، چاپ سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۲۴. محقق حلّی، جعفر بن حسن (۱۳۹۲). شرایع الاسلام، جلد سوم و چهارم، چاپ هفتم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۲۵. مقصود پور، رسول-اله آگاه، احسان (۱۳۹۸). «دلایل اثبات دعوی مدنی در حقوق ایران با مطالعه تطبیقی حقوق مصر و فرانسه»، فصلنامه تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین الملل، ۱۲(۴۴)، ۷۰-۸۴.
۲۶. وکس، ریموند (۱۳۹۳). فلسفه حقوق مختصر و مفید، ترجمه: باقر انصاری، چاپ چهارم، تهران: انتشارات جنگل.